

EKFRÄMJANDETS EXKURSION OCH ÅRSMÖTE I STOCKHOLM/UPPSALA 2001

Arne Mirton

Samling vid Stora Skuggan på Djurgården

Ett femtiotal entusiastiska ekfrämjare mötte upp vid första dagens något annorlunda exkursionsmål, Djurgården mitt i Stockholm, med kungliga anor flera hundra år bakåt i tiden. Det var inte alldeles enkelt att orientera sig fram till den lantliga idyllen vid Stora Skuggan, där Djurgårdsförvaltningen numera huserar. Även vi, som genomlevt gamla Skogis i grannskapet, hade vissa svårigheter att känna igen oss, sedan storstadsbebyggelsen brett ut sig över de en gång öppna gårdarna.

Nationalstadspark

Det var just för att hindra en fortsatt och alltför omfattande exploatering av denna unika miljö som regeringen i december 1994 beslutade att här inrätta världens första nationalstadspark. Totalt berörs ca 2 700 hektar mark omfattande Ulriksdals slottsområde, Hagaparken, Brunnsviken samt Djurgårdens norra och södra del. Områdets nya status innebär att eventuell ny bebyggelse måste utformas med extra hög kvalitet och anpassas till omgivningen. Dessutom måste det historiska landskapets natur- och kulturvärden värnas.

Djurgården var på 1600- och 1700-talet kunglig jaktpark omgiven av ett två mil långt stängsel för att hålla de hundratala hjortarna på plats, men också för att skydda dem mot vargar vintertid. Sedan

lång tid tillbaka har ekar och andra ädla lövträd planterats för att ge området en parklik prägel och en vacker inramning av den kulturhistoriska bebyggelsen som ritats av Sveriges främsta arkitekter och vars äldsta delar härrör från 1600-talet.

I den bleka höstsolen utanför Djurgårdsförvaltningens lokaler blev vi hjärtligt mottagna av förvaltningschefen, tillika ståthållaren, Björn Sprängare, samt

*Bengt Ehnström, entomolog vid AriDatabanken, berättade om och visade sällsynta insekter som lever i ekjättarnas ammoniakdoftande mulm.
- Foto: Boris Möllerström.*

"Schottes ek" på Djurgården. Denna ek betraktades av skogsprofessorn Gunnar Schotte på 1950-talet som Sveriges elitek nr 1. Den har idag brösthöjdsdiametern 124 cm och är 27 m hög. - Foto: Boris Möllerström.

dagens exkursionsledare, skogsförvaltare Henrik Niklasson, innan vi trädde in och bänkade oss i den speciellt inredda informationslokalen. Björn Sprängare inledde med en översiktlig beskrivning av Djurgårdsförvaltningen, som utöver själva Djurgårdsområdet också hanterar de åtta kungliga slotten.

Skogsproduktion och parkvård

Inom området Norra och Södra Djurgården finns 352 hektar skog. Det totala virkesförrådet är 78 000 m³sk, varav endast 10% är gran och 17% är tall. Huvuddelen utgörs av olika lövträdsdrag. Ek dominerar med 24%. Inslaget av grov ek är påfallande och enligt förvaltningens kartotek finns 700 solitärer. Ekskador, av samma karaktär som i södra Sverige, har inventerats sedan 1997. Man har konstaterat att tillståndet förbättrats för varje år under perioden. Även almsjuka förekommer sedan några år tillbaka och drabbade träd, 50-100 per år, avverkas efter hand. Skogsproduktionen spelar en underordnad roll i jämförelse med natur, kultur- och rekreationsvärdena. Avverkat virke, 200-400 m³fpb per år, används för eget behov eller lämnas kvar i skogen. Stora arealer öppen mark hävdas med hjälp av "Kungens får" och andra betesdjur. Man bedriver också viltvård genom utfodring av rådjur och fåglar samt jakt på framför allt rådjur och vitkindade gäss. Förvaltningen finansieras genom hyror och arrenden. Djurgården har 8-10 miljoner besök per år. Den skogliga förvaltningen sköts av två fast anställda personer jämte anlitade entreprenörer.

Guidad tur med specialister

Efter en intressant presentation av denna något unika skogsförvaltning och en stärkande lunch på närbelägna Stora Skuggans Vårdshus, väntade en välkomponerad

buss- och fotvandring i de närmaste omgivningarna under Henriks handfasta ledning. Han fick också betryggande assistans av entomologen Bengt Ehnström från ArtDatabanken samt specialisten på tätortsnära skogsskötsel, Jan Falck från SLU. Båda herrarna visade sig vara mycket väl hemmastadda i Djurgårdsterrängen.

Vandringen inleddes vid en liten förnyingsyta för solitärek på öppen mark i anslutning till Carl XI:s fiskestuga och Lyells ek. Ekplantorna fick där trängas med nypon och annan skyddande vegetation efter att ha varit hägnade mot rådjur och hare de första 4-5 åren. Med facit i hand blev plantöverlevnaden inte den förväntade eftersom stängsel inte skyddar mot sork. I förnyingsarbetet på Djurgården strävar man efter att så långt möjligt använda inhemskt material.

Djurgårdsterrängen präglas av en mängd olika lövträdsdrag och god tillgång på död ved. Det borgar för en ovanligt artrik insektsfauna med cirka 1 000 olika arter, varav många är rödlistade. Med smittande entusiasm kunde Bengt Ehnström presentera ett flertal av dessa rariteter, som döljer sig i håligheter och ammoniakdoftande mulm bland multnande gammelekar, som t. ex den getinglika bredbandade ekbarkbocken samt den cardinalfärgade och den rödpalpade rödrocken. På Djurgården kan man också träffa på trädödarens jättelika larver och skeppsvarvsflugan, som odlar svampar av samma typ som används vid tillverkning av camembertost.

Av hänsyn till människor som rör sig i området läggs stor vikt vid att den döda veden hanteras och placeras på lämpligt sätt för att undvika olyckor, t.ex. av nedfallande, döda grenar. Död ved är vanligtvis en bristvara i skogen, men på Djurgården ansåg Bengt Ehnström att det

fanns tillräckligt med död ved under försättning att det som nu finns lämnas kvar. Han betonade vikten av kontinuitet, d.v.s. tillgång på död ved i olika nedbrytningsstadier.

Under promenaden övergick temat alltmer mot tätortsnära och sociala aspekter. Vi konfronterades också med åtskilliga joggare, hundrastare och flanörer i den bländande höstsolen. Jan Falck underströk vikten av att stigar och leder hålls i gott skick. I förvaltningens policy ingår att stigarnas närmiljö hålls risfri samt att säkerheten garanteras genom att skröpliga träd avlägsnas eller friseras. Jan rekommenderade också att man zonerar skogen för olika kategoriers behov, varpå någon vandringstrött deltagare genast efterlyste fler soffor till pensionärerna, oaktat grannskapet domineras av studenter med helt andra behov.

I ett 90-årigt ek-/granbestånd vid "Stora vargjaktan" tog diskussionen fart, sedan Jan Falck presenterat tre olika skötselalternativ: ingen åtgärd, att frihugga ekarna eller att ta bort ekarna. De tätortsnära och sociala aspekterna ledde argumenteringen in på helt andra spår än de traditionella, även om t.ex. stormfasthet och drivningstekniska faktorer också i detta sammanhang måste beaktas. Kravet på variation fick granen att framstå som attraktiv i detta lövdominerade landskap och den vindstilla miljön i ett granbestånd ansågs positivt för barns behov av trygghet, glädje och äventyr. Eftersom samtliga skötselalternativ hade sina förrespråkare kunde ingen enighet om beståndets behandling uppnås. Den aktuella skötselplanens riktlinjer anger att man skall eftersträva 20% löv i barrskog samt att barrinslag tillåts i löv/ädellövskog. Henrik avslöjade emellertid att inte heller Djurgårdsförvaltningen fattat något

beslut om åtgärder i beståndet, samt att en angränsande åker från folkvandringstiden kan komma att påverka utformningen av den framtida skötseln.

"Schottes ek"

Djurgårdspromenaden avslutades med kaffe och bulle vid den legendariska "Schottes ek". Trots att eken inte var extremt grov betraktades den av skogsprofessorn Gunnar Schotte på 1950-talet som Sveriges elitek nummer 1 och en symbol för den ideala virkeseken. Brösthöjdsdiametern var då 90 centimeter. Schottes ek är fortfarande vital och har under de senaste 50 åren ökat brösthöjdsdiametern till 124 cm enligt aktuella mätningar. Höjden är idag dryga 27 meter och längden kvistfri stam cirka 10 meter.

Årsmöte

Senare på kvällen avhölls traditionsenligt årsmöte på Sunnersta Herrgård söder om Uppsala. Ekskrinet utdelades till 2001 års pristagare; Torvald Persson, Kristianstad, för hans medverkan till en aktiv ädellövskogsskötsel inom det privata skogsbruket i södra Sverige. Middag intogs vid festligt dukade bord.

Hallkved – gård med "härlighetsvärden"

Exkursionens andra dag inleddes med en kort resa till Hallkved, Göran Atmers vackert belägna gård vid Funbosjön en mil öster om Uppsala. På trappan till den ståtliga huvudbyggnaden strålade Göran i kapp med den alldeles nyrenoverade fasaden när han hälsade Ekfrämjandets medlemmar välkomna, sekunderad av länsjägmästare Jan Linder. Bland gästerna märktes även ett antal särskilt inbjudna grannar och goda vänner, bland andra

Göran Atmer och Jan Linder framför Hallkveds huvudbyggnad i strålande höstsol välkomnar Ekfrämjandets medlemmar.

- Foto: Bengt Nihlgård.

jägmästaren och riksmarskalken Per Sköld.

Strategiskt placerad under entrédörrens ca 230 år gamla, patinerade lagergörelse i snidad ek bjöd Göran på en fängslande historisk exposé över Hallkveds öden genom flera århundraden. Det första skriftliga omnämnandet återfinns i ärkebiskopen Magnus Bossons testa-

mente år 1288, enligt vilket "halquj" skulle tillfalla brodern, riddaren Bengt Bosson. Huvudbyggnaden uppfördes på 1760-talet. Namnet Hallkved är härlett ur hall (= håll eller stort klippblock) samt kvia (benämning på kreatursfälla eller kreatursgata).

Gårdens totala areal är 180 hektar, varav drygt hälften (94 hektar) är skog. Av skogsarealen är 16 hektar be vuxna med ädellöv. Virkesförrådet är i genomsnitt 125 m³sk per hektar. Ända sedan 1945 har Göran haft ansvaret för skogen på Hallkved och hans intresse och känsla för de ädla lövträden har satt sin tydliga prägel på skogsskötseln. Hans mål för den gårdsnära skogen har varit att skapa en vacker inramning till byggnaderna. Att få bo på en plats som

Hallkved är enligt Göran ett stort privilegium som bäst kan försvaras genom att erbjuda andra något, i det här fallet vacker skog och vacker natur. Jan Falck myntade begreppet "härlighetsvärden" eller i sin extremaste form "himmelska härlighetsvärden" för de miljöer Hallkved visade upp.

En av Hallkveds mest imponerande veteraner: en lind med den respektiveringande brösthöjdsomkretsen 555 cm. - Foto: Bengt Nihlgård.

En vandring i gårdens närmaste omgivning med Göran som ödmjuk ciceron bekräftade hans ädellövsfilosofi omsatt i praktisk tillämpning. Stegen styrdes genom f.d. slätterängar där plantering av rödek och hybridasp på 1950-talet spontant berikats med ett flertal ädel-lövträdslag genom naturlig föryngring. Märkligt nog självsår sig lind på Hallkved. Det gör den däremot inte i läroböckerna, konstaterade någon av de mest pålästa deltagarna. Planterad avenbok från slutet av 1800-talet imponerade med 46 centimeter i brösthöjdsdiameter, men också genom sin nordliga växtplats.

Det visade sig att samtliga inhemska ädellövsfamiljer finns representerade i Hallkvedskogen. Detta föranledde Jan Linder att redovisa ädellövsfogens utbredning inom Skogsvårdsstyrelsen Mälardalens verksamhetsområde, d.v.s. Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Västmanlands län. Han stödde sig på Riksskogstaxeringens uppgifter samt

spridda inventeringar av varierande karaktär, omfattning och ålder. En samlad totalbild saknas, vilket är en brist. För hela detta område redovisas ett ekvirkesförråd om 2,0 milj. m³sk eller ungefär samma volym som i Halland.

Vandringen gick vidare genom spridande ädellövlundar och kuperad ädel-lövhagmark med resliga, frihuggna och vårdade gammelekar vakande över kultur-lämningar i sten från flydda dar. Ute på landsvägen diskuterades utformningen av brynen mellan skogen och jordbruks-landskapet. För Göran var det viktigt med mjuka övergångar och blommande träd och buskar. Han rekommenderade speciellt slån som en idealisk brynart.

"Ekdöden" har lämnat märkbara spår i landskapsbilden kring Hallkved, men en del av de drabbade träden har dessbättre återhämtat sig. Bengt Nihlgård redovisade kortfattat vad forskarna i dagsläget känner till om orsakerna till de aktuella ekskadorna. Det spekulerades också en

del kring tänkbara motåtgärder. Göran nämnde en metod som presenterats honom av en i Sverige verksam trädgårds- och landskapsarkitekt och som marknadsförs av en tysk firma. Metoden går ut på att vitalisera de drabbade trädens rötter så att det blir balans mellan deras för- måga att ta upp näring och kronans näringsbehov. Ett ihåligt spett trycks ner i marken runt trädet och genom detta blåses tryckluft för att luckra upp jorden. I spethålen hålls sedan (i flytande form) ett extrakt av havsalger, som skall tillgö- dose behovet av mineralämnen. Meto- den har i Sverige prövats på ett flertal åldriga ekar.

I den gårdsnära betesmarken presenterade Göran två av Hallkveds mest imponerande veteraner. En livs levande lind med den respektingivande brösthöjdsom- kretsen 555 cm samt en, sannolikt död, ek nära gården, med midjemåttet 780 cm. Dessa båda bjässar, i befintligt skick, fick symbolisera Hallkveds ambitioner att slå vakt om sina mångfasetterade och höga naturvärden.

Så bjöds till utomhuslunch för hela sällskapet bakom herrgårdsbyggnaden i dagen till ära uppförda tält och med hän- förande utsikt mot Funbosjön och Upp- sala-slätten i väster. För att ytterligare berika den historiska upplevelsen av Hall- kved demonstrerade Göran plank av ho- mogen svartek som han låtit såga ur 3000 år gamla ekstockar vilka påträffats i sam- band med dikning på fastigheten. Åldern hade fastställts med C-14-analys.

Avslutning med prisutdelning

Innan tack och avsked utväxlades i den strålande höstsolen framför Hallkveds huvudbyggnad förlänades Göran Atmer Ekfrämjandets ädellövskogspris. Ceremo- nin kunde knappast fått en värdigare inramning. Görans mångsidiga syn på ädellövskogsskötsel och miljövärd om- satt i praktisk handling under mer än ett halvt sekel, redovisad på ett synnerligen personligt och fängslande sätt inför entu- siastiska sympatisörer lämnade ingen oberörd. En minnesvärd dag både för Göran och för alla oss andra som hade förmånen att få vara med.

EKFRÄMJANDETS ÅRSMÖTE OCH EXKURSION 2002

Ekfrämjandets årsmöte och exkursion förläggs år 2002 till Blekinge den 19-20 september med Skogsvårdsstyrelsen Södra Götaland som värd. Samling och årsmöte i Karlshamn. Första dagen ägnas bland annat åt fågelbärs- och masurbjörksförsök på Tranemåla gård. Andra dagen besöks f.d. skogsbruksskolan Sjöarp samt Flakulla och andra ekfastigheter i östra Blekinge. Inbjudan sänds ut i början av juni.

Styrelsen